

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN: 2149 - 9225

Yıl: 4, Sayı:13, Mart 2018, s. 446-462

Öğr. Gör. Kaya TABANLI

Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Sinema Ana Bilim Dalı,
İletişim Bilimleri Bilim Dalı Doktora Programı öğrencisi ve Aydın Üniversitesi Güzel Sanatlar
Fakültesi Grafik Tasarım Bölümü

Prof. Dr. Mukadder ÇAKIR

Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü İletişim Bilimleri
Ana Bilim Dalı

GÜNÜMÜZ YENİ MEDYA ORTAMINDA ÇALIŞMA VE ZİHİNSEL ZANAATKÂRLIK¹

Özet

Bu makale, Sanayi Devrimi ile birlikte oluşan yeni çalışma düzeninde el emeğine dayalı zanaatkarlık işlerinin toplumsal ve çalışma alanından uzaklaştığını; günümüz gelişmiş teknolojileri ile birlikte yeni medya ortamında ise, zihinsel çabaya dayalı işlerde bireyin kişisel zamanının önemli bir kısmını sosyal ağları kullanarak geçirmekte olduğunu ve bu olgunun çalışmanın yapısını kökten değiştirdiğini anlatmaktadır. Günümüz toplumundaki yeni teknolojiler bireyin günlük yaşamının hemen hemen tamamına nüfuz etmiş durumdadır. Birey artık sürekli bir etkileşim ve iletişim halindeki ağ sisteminin içerisinde yaşamaktadır. Ağ kültürü, günümüz toplumuna kendisini o denli kabul ettirmiştir ki, birey artık en küçük bir haberi veya gündemi dahi takip etmektedir. Ağ üzerinde yaşanan ilişkilerin bu denli yaygınlaşması, küresel anlamda bir vitrin oluşmasına yardımcı olmaktadır. Zanaatkarlık kavramını açıklarken kullanılan en önemli tanımlardan biri olan, “kendi ürününü göstermek ve sergilemek”, yeni toplumsal yapının içerisinde neredeyse gün-

¹ Bu makale Öğr. Gör. Kaya Tabanlı'nın Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon ve Sinema Ana Bilim Dalı İletişim Bilimleri Bilim Dalı Doktora Programında Prof. Dr. Mukadder Çakır danışmanlığında hazırladığı “Zihinsel Zanaatçılık Bağlamında Yeni Medyada Çalışma ve Serbest Zaman” isimli doktora tezinden üretilmiştir.

lük bir rutin haline gelmeye başlamıştır. Bu durum yeni medya üzerinde yeni bir zihinsel zanaat alanı açılmış olduğunun bir göstergesidir.

Anahtar Kelimeler: Çalışma, zanaat, yeni medya, zihinsel zanaat

INTELLECTUAL CRAFTSMANSHIP AND LABOUR IN TODAY'S NEW MEDIA

Abstract

This article conveys that handwork-based craftsmanship was eclipsed from both social and work arenas by the newly formed work order that was set up by the Industrial Revolution and yet in today's new media, with the expansion of advanced technologies, intellectual effort-based work has seen the individual spend most of her/his personal time on social networks, thus changing the fundamental structure of work itself. New technologies of today's society have saturated into almost every part of each individual's daily life. Today's individual lives within a constantly interactive communication web system. This web culture is so established in contemporary society that the individual currently in constant pursuit of the smallest bit of news or agenda. The proliferation of such connections on the web plays a part in the creation of a global window display. "The presentation and exhibition of one's own product," a fundamental definition in explaining the concept of craftsmanship, has become a daily routine in this new social structure. This situation is an indicator that new media has opened up a new field of intellectual craftsmanship.

Keywords: Work, Crafts, New Media, Intellectual Craftsmanship

GİRİŞ

Bilgisayarın yaygınlaşmasını sağlayan yeniliklerle birlikte iletişimin farklılaşması toplumsal yaşam süreçlerini önemli oranda değişime uğratmıştır. İletişim çalışmalarında bu süreçler çerçevesinde gelişen yeni medyanın toplumsal ve bireysel yaşamdaki etkileri ele alınırken, "çalışma" ve "zanaat" kavramları da yeniden tartışılmaya başlanmıştır çünkü "çalışma" yakın ilişki içinde olduğu teknolojik gelişmelerle, enformasyonun hızlanması ve artması ile sürekli yeniden şekillenmektedir. İnsanın toplumsal hayat içerisinde işlenmiş malzemeye olan ihtiyacı ile ortaya çıkan ve belirli bir eğitim sürecindeki usta-çırak ilişkisini içeren "zanaat" kavramı da teknolojik yeniliklerle birlikte sürekli değişime uğramaktadır. Zanaatkârlık sanayi devrimine kadar bir "iş" olarak, yaşam boyu öğrenme, üretme ve mükemmelleştirme gereği ile toplum içerisinde farklı bir konuma sahipken, sanayinin gelişiminden sonraki dönemde eski konumunu kaybetmiştir. Bugün ise yeni medyanın getirdiği değişimlerle birlikte zihinsel niteliğin ön planda olduğu, zanaatkârlığa oldukça benzeyen çalışma formlarının ve üretim yapısının oluştuğu söylenebilmektedir.

Enformasyonun bir çömlek ya da değerli bir taş gibi sürekli olarak işlendiği çağımızda, yeni medya, "zihinsel zanaat" olarak tanımlanan kavramı ön plana çıkarmıştır. Yirminci yüzyılın ortalarında sosyal bilimciler için sosyal bilimin kendisinin bir zanaat pratiği olduğu ifade

edilirken, bu tanım dâhilinde akademik süreci tarif etmek için seçilen kelimeler de zanaata vurgu yapmaktadır. “Varolan malzemenin yeniden işlenmesi” gibi tanımlamalar aslen geleneksel zanaata ait somut gözlemleri yansıtmaktadır. Aynı dönemde yeni zanaat yapısı ile birlikte “iş dünyası” da (business) endüstriyel istihdam üzerinden sosyoekonomik ve ekonomi politik açıdan ayrımların yoğunlaştığı bir değişim geçirmektedir.

Bu makalenin sorunsalı, Sanayi Devrimi ile birlikte oluşan çalışma düzeninde zanaat-kârın toplumsal alandan uzaklaştığını, günümüz yeni medya ortamında ise zihinsel çabaya dayalı işlerde bireyin zamanının önemli bir kısmını sosyal ağları kullanarak geçirmekte olduğunu ve bu olgunun çalışmanın yapısını kökten değiştirdiğini vurgulamaktır. Bunun için günümüz bilişim endüstrisinde çalışan bireylerin çalışma koşullarını zanaat açısından incelemek bu değişimi anlama noktasında yol gösterici olacaktır. Bugünkü sosyal çerçevede, dijital meslekler açısından kol gücünün yerini alan zihin gücü nedeniyle zihinsel zanaatkârlık kavramının, çalışma kavramının toplumsal ve bireysel bazda konumlandırılmasında yardımcı olacağı öngörülmektedir. Bu konuda, başta Richard Sennett olmak üzere, Wright Mills ve Anthony Giddens’in konuya yaklaşımları geniş ve güncel bir literatür taraması eşliğinde tartışılmıştır.

1. Çalışma Nedir?

Anthony Giddens’a göre çalışma insanların psikolojik ve ruhsal durumunda ve gündelik yaşantısında yapısal bir unsurdur; işin kendisi ücret, etkinlik düzeyi, farklılık, zamansal yapı, sosyal ilişki, kişisel kimlik gibi bir takım özelliklerine göre belirlenmektedir. “İnsan ihtiyaçlarını gidermek için gerekli mal ve hizmetlerin üretiminde zihinsel veya fiziksel çaba harcanmasını gerektiren bazı görevlerin yapılması” olarak adlandırdığı çalışma kavramını “iş” olarak tanımlar ve bunun “tüm kültürlerde ekonominin temeli” olduğunu öne sürer (Giddens, 2000: 237-355). Giddens’in bu yaklaşımı insan kültüründe ve gündelik yaşamında çalışmaya dair zamansız bir tanımlama sunmaktadır. Öte yandan iş ve çalışma kavramları insanın ve toplumların gelişim sürecinde biyolojik süreçten bağımsız ve daha geç ortaya çıkmıştır. Bu sebeple çalışmanın yapısının anlaşılması için antropolojik olarak incelenmesi de gerekmektedir.

Antropolojik bakış açısı iş kavramını, toplumun yapısına nüfuz etmiş temel bir insanî faaliyet olarak görmektedir (Applebaum, 1992: ix). Bu bakışa göre, insan iki alanda varlığını sürdürmektedir; ilki doğada ve ikincisi ise kendi oluşturduğu doğa dışı alanda. Doğadaki varlığı onun biyolojik olan varlığıdır ve buna Hannah Arendt’in emek ve iş ayrımı içinde de yer verilmiştir. Arendt bu ayrımı yaparken insanın biyolojik varlığı için gösterdiği çabayı ‘emek’, doğa dışında yani ikinci alanı diyebileceğimiz “dünyası” için harcadığı çabayı da ‘iş’ olarak tanımlamaktadır. Bahsi geçen bu ikinci alanda insan, sosyal bir ortam içinde, toplumsal bir varlık olarak yaşamını sürdürmektedir. Bu toplum içinde kendisinden önce konulmuş kurallara uymakla yükümlü görünmektedir (Arendt, 2003: 22). İnsanın toplumsal alanda yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan çabayı ifade eden iş, kişiye aynı zamanda toplumsal kimliğini, toplumun işine verdiği değer ölçüsünde kendisine verilen değeri de kazandırmaktadır. Ancak emekten farklı olarak görülen işin tanımını ve anlamını, zaman, mekân ve kültür birlikte etkilemektedir (Engels, 1993: 3). Bu sebeple Engels insanı maymundan ayıran temel özelliğin emek olduğunu iddia eder. Emek ile iş kavramlarının izini sürmek ve daha iyi tanımlayabilmek için etimolojik kökenlerini izlemek gerekmektedir.

Çalışma kavramı etimolojik olarak, eski Yunanlılar ve Romalılarda “acı”, “yorgunluk” ve “zahmet” (Lordoğlu vd. 1999: 1) anlamında sıkıntılı bir süreci ifade etmek için kullanılır. Ama bu durum emeğin karşılığı olarak elde edilen gelir ve izin bağlamında düşünüldüğünde, kişiye keyif sağlayan bir süreç olduğu da görülecektir. Çalışma, hem kültürel olarak ve hem de bireylerin davranışlarında meydana gelen doğal toplumdaki planlı topluma geçiş olarak tanımlanan sosyal değişimin de önemli göstergelerindedir (Khanna vd. 2006: 3). Çalışma olgusu tarih boyunca; hem nesnel yani bireyler açısından emeğinin karşılığı olarak gelir elde etme aracı olması, hem de psikolojik ve sosyolojik açıdan, yani toplumsal alanda statü ve saygınlık sağlama noktasında önem taşımaktadır. Çalışma etkinliği, bireylere çok yönlü fayda sağlayan bir araç olma özelliğine sahiptir. Bu noktada da, çalışma, bedensel ve zihinsel gücün harcanması karşılığında elde edilen gelirin ötesinde bir kavramdır. Bireylerin yaşamlarında tatmin olma noktasında çalışma olgusu büyük bir yer tutmaktadır (Kumaş ve Fidan, 2005). Toplumsal hayatın içerisinde çalışma bir saygınlık ögesidir; çalışan herkes bir şeyler üretmenin saygınlığını ve statüsünü elde etmektedir (Koray, 2002: 136). Tarihsel dönemler içerisinde çalışmanın en fazla şekil değiştirdiği dönemlerden bir tanesi ise teknolojik gelişmeler ile birlikte yaşanan sanayi dönemi olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. Zanaat Nedir?

Richard Sennett’in belirttiği gibi sanatta tek ve benzeri olmayan, yaratıcılığı ön planda olan bir ürün ortaya çıkartmaya çalışılırken, zanaatta ise öğretmeye, öğrenmeye ve tekrara dayalı, usta çırak ilişkisinden gelen ve el ustalığını temel alan bir öğrenme süreci vardır. Çırak, işi ustası gibi yaptıkça, hatta onu aştıkça zanaatkâr olur. Bu öğrenme süreci ile kazanılan ustalık için takriben on bin saatlik bir tecrübenin gerekliliği, yapılmış ölçümlere dayandırılmaktadır (2009: 33). Bilişsel psikologlar da nitelikli bir işin en iyi seviyede yapılabilmesi için geçen eğitim süresinin on yıl olduğunu belirtmektedir. Alınan bu uzun süreli eğitim sonucunda zanaatkâr/usta üretim sürecinde karşılaştığı problemlerin çözümünü daha az zaman harcayarak gidebilmektedir. Zanaat tipi üretimde, doğuştan gelen yetenek ve uzun süreli eğitimlerle sonradan deneyimlenen bilgiler ışığında kişinin yaratıcı emeği de ortaya çıkma imkânı bulmaktadır (Epstein ve Prak, 2008: 6).

Zanaatkârlık kavramının ortaya çıkışı, doğallıkla insan ihtiyaçlarının karşılanmasına ilişkin eylemlerle birlikte ele alınmaktadır. Engels, “emek, alet meydana getirmekle başlar” (1993: 5) diyerek antropolojik olarak insanlaşma sürecinde emeğin rolüne gönderme yaparken, aslında zanaatkârlık için de bir başlangıç dönemine dolaylı olarak işaret etmiştir. Şöyle ki, zanaatkârlık en yalın anlamı ile çeşitli aletlerin yapıyla başlamış, zaman içerisinde bilgi birikimi ve çalışma ile aletler daha işlevsel hale gelmiştir. Esasen müzelerde sergilenen pek çok süs eşyasından, tarih öncesi dönemlerde de insan ihtiyaçlarının yalnızca hayatta kalmaya ilişkin olmadığını anlamak mümkündür. İnsan, topluluk içindeki varlığına bir anlam kazandırmak ve içinde bulunduğu gruba ait kültürün verdiği mesajları aktarmak için pek çok doğal objeyi kullanmış, gerektiğinde değiştirmiş, şekillendirmiştir. Tüm bu süreç neticesinde zanaatkârlığın insanlık tarihi kadar eski olduğunu söylemek mümkündür (Doğan, 2013: 41).

Zanaat ve zanaatkârın tanımı dönemselsel olarak da değişir ve zanaatkâr sosyoekonomik olarak farklı konumlarda ele alınır.

Antik Yunan'da çiftçi ve heykeltıraş gibi şair de zanaatkâr kabul edilmekteydi. Platon'un Devlet adlı eserinde; demirci, falcı, hekim ve doğramacı için sanatçı ifadesi kullanılmaktadır (1985: 9-26). Günümüzde ise şair sanatçı olarak kabul edilmekte ve şairin ustalığı dil ile kurduğu ilişkideki becerisini yansıtmaktadır, ancak burada el becerisi yalnızca şiirin kaleme alınması sırasında görülmektedir.

James Watt'ın 1768 yılında buhar makinesini icat etmesiyle sembolleşen sanayileşme süreci, toplumsal, siyasi ve ekonomik gelişmeleri de ortaya çıkarmıştır. Emek ile üretim yapılan sistemden, sermaye ile üretim yapılan sisteme geçiş olarak da nitelendirilen sanayileşme, teknoloji ve teknolojik yenilikler, ekonomilerin rekabet gücünü belirleyen önemli unsurlar arasında yer almış ve ileri seviyede sanayileşmiş ülkeler de teknolojiyi üretebilen ve kullanabilen ekonomiler olarak ele alınmaya başlanmıştır (Çelik, 2009: 92). Sanayi devrimi; "özetle, küçük zanaat, tezgâh ve atölyede gerçekleşen emek yoğun üretim yerine, yeni buluşların getirdiği teknik makinelerle donatılmış, kitle ve seri fabrika üretimine geçildiği, yani, yeni bir enerji kaynağı olan buhar gücünün harekete geçirdiği makinenin; insan, rüzgâr, su, hayvan gibi doğa enerjisinin yerini almasıdır" (Keser, 2009: 15).

Çalışmanın tarihsel süreçteki gelişimine bakıldığında, başlangıçtan bu yana, medeniyetin büyük oranda çalışma kavramının etrafında yapılandığını görmek mümkündür. Paleolitik avcı/toplayıcı ve Neolitik çiftçiden Orta Çağ zanaatkârı ve 20. yüzyıl üretim bandı işçisine kadar, çalışma kişinin günlük yaşamının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Günümüz çalışma ortamında ise ilk kez, emek, sistemli biçimde üretim sürecinin dışına çıkarılarak tasfiye edilmektedir (Rifkin, 1995: 3). Bu tasfiye ancak işin içerisinde bulunan kol gücünün azalması ve çalışılan mekânların işliklerden veya fabrikalardan ayrılması ile sonuçlanmaktadır. Yeni çalışma koşulları içerisinde evinden çalışan veya bir yere bağlı olarak çalışmayan birçok yeni çalışan türü ortaya çıkmıştır. Çalışma hayatı, teknolojinin gelişim hızı sonucunda farklılaşmaya başlamıştır.

Fabrika sisteminin gelişmesi ile birlikte, zanaatkâr iş süreçleri üzerindeki hâkimiyetini kaybederek, daha vasıfsız bir işgücüne, "işçi"ye dönüşmeye başlamıştır. Bu durumun neticesi olarak, işçi, kendi öz etkinliği olan çalışmasını, kendisiyle ilgisi olmayan yabancı bir etkinlik gibi algılayacak, üretimin kendisi "eylem durumundaki yabancılaşma" haline gelecektir (Marx, 2005: 143). Braverman zanaatkârın işçileşme sürecini vasıfsızlaşmanın izlediğini ve üretim alanında yaşanan yeniliklerin, yeni teknolojilerin vasa dayalı iş bölümünü farklılaştırıp dönüştürdüğünü ve bu süreçte çalışanların vasıflarını yitirdiğini iddia etmektedir (2008: 37).

Bilişim teknolojilerindeki hızlı gelişmelere bağlı olarak organizasyon yapılarında, liderlik ve yönetim anlayışında yaşanan değişim, çalışan profili, istihdam yapısı ve şartları gibi, çalışma ilişkilerini belirleyen unsurları da etkilemektedir. Teknoloji ve ekonomik yapıların değişimi ile birlikte yeni çalışma ve çalışan modelleri de gündeme gelmiştir. Sanayi toplumlarının simgesi olan büyük fabrikalar yerine daha küçük üretim birimleri, ofisler ve geleneksel ofisten bağımsız sanal işyerleri oluşmaya başlamıştır. Fiziksel ağırlıklı çalışan, yarı vasıflı veya vasıfsız, mavi yakalı işçilerin yerini de, beyin gücüyle çalışan, iyi eğitim almış ve yüksek vasıflı uzmanlar almaya başlamıştır (Zaim, 2006: 610). Sanayi toplumunun yapısı ile birlikte kaybolmaya başlayan küçük üreticiler farklı bir şekilde tekrardan üretimin parçası olmaya başlamışlardır. Bilgisayar programcılığı veya tasarım gibi konularda evden çalışan ve bütünü yalnızca bir

parçasını yaratan uzmanlar ortaya çıkmıştır. Bu tip üretim için yüksek eğitim ve profesyonel uzmanlık gerekmektedir.

Masa üstü ve dizüstü bilgisayar, akıllı telefon, tablet gibi dijital teknolojilerin işte, evde ve her yerde giderek yaygınlaşan kullanımı geleneksel çalışma modelini de hızla dönüştürmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO Ankara: 2017) resmi web sitesinde 2017 yılında yayınlanan ILO-Eurofound ortak raporuna göre; bu durum iş ve yaşam arasındaki dengeyi iyileştirip, işe gidiş geliş için harcanan zamanı azaltıp, verimliliği artırabileceği gibi, daha uzun çalışma saatleri, çalışma temposunun artması, iş ve ev yaşamına müdahale gibi kimi olumsuzluklara da yol açabilmektedir.

3. Yeni Medya Ortamında Çalışma

Teknolojik yeniliklerle birlikte işçi kavramına da birçok yeni tanım getirilmiştir. Yüksek eğitilmiş, yaratıcı, bilgisayar kullanabilen, zekâsı ile ön planda olan ve farklı ortamlara uyum sağlayan, bilgisini kullanabilen çalışanlar "bilgi işçisi" olarak tanımlanmaktadır (Özgüler, 2004: 224). Bu yeni işçiler günümüzde işgücünün en hızlı büyüme ve gelişme gösteren kolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşme ve hızlı teknolojik yenilikler işgücü yapısında her geçen gün farklı bakış açılarının oluşmasına sebep olmaktadır. Yeni teknolojiler, rutin, geleneksel çalışma modelleri yerine karmaşık düşünmeyi gerektiren işleri ortaya çıkarmaktadır. Bilgi işçisi olarak adlandırılan çalışanlar, zekâlarını ve fikirlerini herhangi bir ürüne veya hizmete dönüştürebilen, sahip oldukları bilgiyi satarak veya bir şekilde sunabilen, sürekli öğrenen ve öğrenmek zorunda hisseden ve kendini geliştirmek zorunda olan işçilerdir (Brown, 1999: 4). Değişen çalışma ortamı, iş yapılış şekli ile birlikte çalışmanın içinde bulunacağı mecrayı da önemli oranda değiştirmeye başlamıştır. Bilgi üreten işçiler ürettikleri metayı yeni medya araçları sayesinde çoğaltmaya ve bütün dünya ile paylaşmaya başlamışlardır.

Dijk yeni medyayı tanımlarken, etkileşim (interaktivite) ve kitlesel iletişimi yani bütünleşmeyi (entegrasyon) terim olarak ortaya atmıştır (Dijk, 2006: 7-8). Bu tanımlamanın bütünleşme kısmı kullanıcı için yenilik getirmese de, (Kitlesel iletişim araçları tarih boyunca toplumun bütününe ulaşmaya çalışmış, teknolojik yenilikler ile ulaşılan kitle sürekli bir artış içinde olmuştur.) etkileşim bütün medya kültürünü köklü olarak değişikliğe uğratmıştır. Etkileşim sayesinde ürünü ortaya çıkartan ile ürünü alan bireyler arasındaki bağlar tekrardan tanımlanmaya çalışılmaktadır (Dewdney - Ride, 2006: 216). Yeni medya tanımı olarak, iletişim teknolojilerinde ve uygulamalarında ortaya çıkan yeniliklere vurgu belirginleşmektedir (Tomasello, 2010: 43). Daha derinlikli bir inceleme ise yeni medyada mesajın, geleneksel medya türlerinden farklı olarak alıcıların buldukları konum ve mesajın iletilmesi için gereken süreden bağımsız olarak, iletilebilir ve tüketilebilir olduğu üzerinde durmaktadır. Bu sebeple internet siteleri ve diğer dijital iletişim şekilleri yeni medyanın temelini oluşturmaktadır (Hennig, 2010: 94). Carlos Alberto Scolari ise yeni medyanın, geleneksel medyadan farklarının aslında çok fazla olmadığını ve her yeni çıkan teknolojinin kendi içinde bulunduğu döneme göre yeni olduğunu vurgulamakta; ancak, yeni medyanın temel farkını oluşturan noktanın geleneksel medyada hiç bulunmayan alıcının oynadığı rolden kaynaklandığını söylemektedir. Artık dijital ağlar sayesinde bütün alıcıların aynı zamanda mesaj gönderici rolüne soyunduklarının da ayrıca altı çizilmelidir. Bu nokta, iletişimin tek yönlü olmak yerine çok yönlü olmasını ve izleyicinin faal bir role

bürünmesini sağlamaktadır. İçerik üreten ve artık bilginin bir parçası haline gelen birey, toplumun çalışma ve iş sistemini de kendisiyle birlikte değiştirmektedir (Scolari, 2009: 23). Bu değişim sebebiyle bilgi işçisinin çalışma ortamının ağ üzerinde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Manuel Castells'e göre yeni medya ile ortaya çıkan ağ toplumunun en belirleyici ve diğer iletişim şekillerinden ayırt edici özelliği, mekânın ve zamanın dışında hareket etmesidir. Ağ üzerinde hareket eden toplumda zamansız zaman ve akışın uzayından bahsederken "timeless time and the space of flows" zaman kavramını genişleterek yok sayma fikrini ortaya atmaktadır. Yeni medya, mekânı ise coğrafi sınırlılıklardan çıkartarak teknoloji ile aşılabilir bir kavrama indirgemıştır. Bu noktada, bu çalışma dâhilinde ilk çağdan beri ele alınmış olan çalışma ve serbest zaman kavramlarının da bütünüyle farklılaştığı söylenebilir. Castells'in dile getirdiği "timeless time" kavramı yeni medyayı tanımlarken çalışma hayatının da nasıl bir değişime uğradığını bize göstermektedir. Bireyler yeni medya teknolojileri sayesinde/yüzünden iş pratiklerini öncesine göre tamamen değiştirmeye başlamışlardır. İş pratiği ve serbest zamandaki bu değişimleri ele almadan önce yeni medyanın akışını değiştiren internetin ne şekilde ortaya çıktığının anlaşılması gerekmektedir (Castells, 2004: 49). Çalışma zamanına ve mekânına dair hızlı değişimler bilgi işçisinin çalışma alanını genişleterek mekâna bağımlılığı büyük ölçüde farklılaştırmıştır.

Enformasyonun yayılma hızı sayesinde, daha önceki toplumsal yapılardan farklı olarak bedeninin nerede olduğu önemini yitirmeye başlamıştır. Önemli olan bilginin gerekli yere ulaşması ve dünya çapında kullanılan World Wide Web sayesinde zihnin "seyahat" etmesinin sağlanmasıdır. Artık kat edilecek mesafenin yerini enformasyonun kendisi almıştır. Dünyanın tamamı pratikte çalışmak için kullanılabilir hale gelmiştir (Bauman, 2012: 21). Carr'a göre, internet yani diğer bir deyişle yeni medya insanın düşünme ve çalışma şeklini değiştirmektedir. Günümüzde çalışmak için sürekli ağa bağlı olmak gerekmektedir. Bunun sonucu olarak yalnızca bir ürün üzerine çalışmanın artık mümkün olmadığını, aynı anda birçok iş ile uğraşıldığını söylemiştir (2010: 56). Haythornthwaite ve Wellman'a göre internet zihin ile ilgili bir teknolojidir. Bütün zihinsel eylemler gibi sürekli beyin gücünü genişletmekte, kullanmakta ve dönüştürmektedir. Zihinsel çalışmanın bu değişimi, zamanla bireylerin yaşam şekillerini değiştirir ve bilgiyi saklama ve organize etme yöntemlerini farklılaştırır; bu tarz değişimler günlük hayata gömülü bir şekilde gerçekleşir (2002: 28). Günlük hayat pratiklerindeki bu değişimlerin bir diğer zihinsel çalışma alanı olan eğitim alanını da etkilediğini söylemek gerekmektedir. Günümüz teknolojisinin gelişim hızına baktığımızda eğitimin ve akademik çalışmaların internet ile birlikte, köklü bir değişim geçirdiğini görüyoruz. Gelernter, derslerin internete yüklenmesi ve internet ders donanımının kalitesinin bu hızla devam etmesi halinde, üniversitelerin yüzde 95'inin elli yıl içinde ya bu değişime ayak uyduracağını ya da yok olacağını söylemektedir (2011: 260). İnternet kullanımının da bütün teknolojilerde olduğu gibi etkisi kullanıcının amacı ile doğru orantılıdır. Doğruya hizmet edebileceği gibi, yanlışta da hizmet edebilmektedir. İletişim modellerindeki gerçek değişim, küresel çaplı, çevrecileri, iş sahiplerini, çalışanları ve çalışmayanları da kapsayacak, daha özgür ve politik bir söylemi gerektirmektedir (Çakır, 2018: 45).

4. Yeni Medya Ortamında Zihinsel Zanaatkârlık

“IntellectualCraftsmanship” yani “Zihinsel Zanaatkârlık” terimini Wright Mills bilgisayar teknolojisinin yaygınlaşmasından önceki bir dönemde, zihni ile ortaya ürün çıkartan akademisyenler veya yazarları tanımlamak için kullanırken, Kaufman ve Schoepflin de akademik çalışmayı tanımlamaya çalışırken günümüzde yeniden incelemişlerdir. Eğitim ve bilimsel makale yazımı konusundaki tartışmalar içerisinde, zihinsel bir iş yapan kişinin işlerinin günlük yaşamdan ayrı olarak düşünülmemeyeceği vurgulanmaktadır. Eğitimcilerin gündelik yaşamlarında karşılaştıkları yenilikler ile sürekli kendilerini geliştirmeleri gerektiği ve bunu zihinsel çalışmalarına yansıtmaları gerektiğinin üzerinde durulmuştur (Kaufman ve Schoepflin, 2009: 23). Buradan yola çıkan Sennett ise; zanaatkârlığın dışarıdan bakıldığında basit gibi görünen üretim sürecinin arkasında karmaşık zihinsel ilişkiler bütünü olduğunu belirtmiş ve daha ileri giderek günümüzde zanaatkârlığın kol gücü yerine, zihin gücüyle yapıldığını, bilgisayarın ve diğer teknolojilerin zanaatkârın pratiklerini günümüzde tekrar ortaya çıkardığını ifade etmiştir. Zihinsel çaba ile yapılan işler, örneğin iyi bir yazı veya bilimsel bir makale yazmak, bu tanım dâhilinde iyi birer zanaatkârlık örneği olarak göz önüne çıkmaktadır (Sennett, 2009: 32).

Sennett, Mills’in “zihinsel zanaatkâr” kavramını zanaatın çalışma prensibini temel alarak bir sonraki aşamaya taşır; zanaatkârlığın prensibi bağlamında, ürünü üreten kişi kendi uzmanlık eserini yaratmaya çalışmaktadır (2009: 64). Kişinin en iyiyi yapması için, ölçüt olarak kendisini alması ve bunu yaparken de sadece el emeği değil, aynı zamanda zihinsel çaba göstermesi ve böylece kendine saygısını niteliksel açıdan daha da fark yaratan bir zihinsel zanaatkâr olarak kazanması gerekmektedir (Sennett, 2015: 113). Mills, zihinsel çalışmada bireyin kendi yaşam deneyimini kullanması gerektiğini ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında, zanaatkârlık kişiliğin merkezini oluşturur ve birey tüm zihinsel üretiminin içerisine kişisel olarak dâhil olur. Bunun zihinsel zanaatkârlığın oluşma biçimi olduğunu vurgular (1959: 195-199). Zihinsel zanaatkârlık her ne kadar akademik ürün üretmeyi tanımlamak için ortaya atılmış olsa da, günümüzdeki bilgisayar destekli işlerin ve yeni medya ortamında yapılan işlerin birçoğunu kapsamaktadır.

Gelernter’a göre günümüzde kod yazma ve dijital iletişim, emekleme evresindedir. Gelecek yarım yüzyıl içerisinde yaşanacak hızlı yenilikler ve yeni teknolojiler ile birlikte yazılım donanımı aşacak ve bu sebeple zihinsel çalışma daha fazla önem kazanacaktır (2011: 256-258). Yeni medya araçları için de süreç aynı şekilde yaşanmaktadır. Pasif bilgisayar kullanıcıları yalnızca on sene içerisinde aktif birer üreticiye dönüşmüşlerdir. Web sitesi yapmak birey için düşünülemezken günümüz toplumunda kişisel web sitesi açmak adeta bir zorunluluk haline gelmiştir. Yeni medya, aktif kullanıcının konumuna bakmaksızın bilgiyi alma ve yayma özelliği olan web siteleri ve diğer kanalları kullanabilme özgürlüğü sayesinde bireyin kendi kendini eğitmesine ve geliştirmesine imkân sağlamaktadır. Eski dönem zanaatkârının işini öğrenme süreci ele alındığında, örneğin daha kapalı bir alan olan bir atölyede ustanın çırağını geleneksel yöntemlerle yetiştirmesiyle karşılaşıırken, günümüzde bilgiye erişim imkân ve hızı sayesinde birey tek başına da öğrenebilecek konuma gelmiştir. Üretimde el emeğinin yoğun olduğu, üretimi destekleyici aletler dışında herhangi bir makine kullanımının yer almadığı eski dönem zanaatkâr kavramı, sonsuz bilgi kaynaklarına erişim gücünün olduğu ve elde etmek üzere yoğun zihinsel çabanın harcandığı günümüz enformasyon toplumunda farklılaşmaktadır. Artık

zihinsel zanaatkâr olarak nitelendirilmekte olan yeni bir kavrama dönüşmektedir (Sennett, 2005: 129). Zihinsel çabanın harcandığı veya bilgi işçiliği olarak kabul edilen işlerde, ortaya çıkan ürünün tanımlanması, ücretlendirilmesi, sınıflandırılması ve özgünlüğü birçok tartışmayı beraberinde getirmektedir. Üretilen ürün bir akademik metin de olsa, yalnızca bir internet bloğu da olsa, başka birinin adına yayınlanması ve yeniden üretilmesinin önünde hiçbir engel bulunmamaktadır.

İnternette yer alan içeriklerin önemli bir kısmı bedava olarak üretilmektedir; bu üretim şeklinin “bilgi emeği” olarak tanımlanması ve “maddi olmayan emek” olarak madde ve zihin üretimlerinde bir farklılığı ifade ettiği iddiası yanlış olmayacaktır (Fuchs, 2011: 290). Şirketler bilgi emeğini kullanırken kullanımın her ne kadar bedava olduğunu önerse de içeriği kâra dönüştüren reklam yapısı nedeniyle aslında bedava değildir. İçeriği üreten ve emeği harcayan kullanıcılar, esasen çalışmalarının karşılığında hak ettiklerini alamamaktadır (Fuchs, 2011: 299). Reklam şirketlerinin maaşlı çalışanlarının ürettiği içerikler zamanlarını online ağlarda geçiren tüm kullanıcılara ulaşmaktadır. İnternetin içeriğini üreten kullanıcılar reklamlara tıklayarak, paylaşarak ve profillerinde göstererek yayılmalarını sağlamaktadır. Ayrıca Facebook kullanıcılarının kendilerine ait zamanlarda eğlenmek için sosyal ağlarda geçirdikleri zamanlara “oyun emeği” tanımlaması yapılmıştır (Fuchs, 2011: 46). Yeni medyanın üretim tarzı genel olarak, ağ üzerinden bir içerik üretenlerin, aynı zamanda başkaları tarafından üretilen içerikleri de tükettiği bir yapıdan oluşmaktadır.

Alvin Toffler “üreten tüketici” (prosumer) terimini üretirken bilgi toplumunun içeriğini incelemiştir. Daha sonra Axel Bruns bu terimi çağın gereklilikleri dâhilinde daha da ileri taşıyarak yeni medyaya uyarlamış ve bireylerin kullanıcı konumundayken dijital bilgi ve içerik üretmesi halinden yola çıkarak “üreten kullanıcı” (produser) terimini ortaya atmıştır (Bruns, 2008: 6).

Pierre Levy gibi siber-kültür teorisyenleri ağ toplumunun üyelerine daha başka ve yeni anlamlar yüklemektedir. Ağ toplumu üyelerinin eski toplum özellikleri olan, çekirdek aile ilişkileri, fiziksel coğrafya ile bağlar, toplum ile kurulan sosyal iletişim veya ulus devlet ile ilişkilerinde köklü değişiklikler olduğunu iddia eder. Bu iletişim şekilleri yerine “kolektif akıl” kavramını ortaya atmaktadır. Bu yeni tanımı yaparken, bireylerin kendi başlarına hiçbir şey bilmediklerini, uzmanlıkların yok olduğunu ve herkesin başka bir şeyler bildiğini vurgulamaktadır. Bu durum, toplum olarak ilerlemeyi, yeni teknolojiler üretmeyi desteklemek ve paylaşım kavramını bir öteye taşımak anlamına gelmekle birlikte, bireyi toplumun dışına ve yalnızlığa itmektedir. Birey çalıştığı ve yaşadığı ortama uzaktır ama bir bütünün parçası olduğunu düşünmektedir. Sürekli bütünün parçası olmak için çaba harcar, sosyal ağlara fotoğraflar yükler veya içerikler oluşturur. Enformasyonel kapitalizm toplumunun sürekli bir çalışanı olmayı bizzat kendisi istemektedir (Levy, 2001: 40). Yeni düzen içerisinde çalışan bireylerin üretimleri zanaat pratikleri ile benzerlik göstermektedir. Bilgiyi tekrardan işlemek ve sürekli içerik üretmek, ustalık gerektiren bir çalışma düzenine tekrardan ihtiyaç doğurmuştur.

Tüketim alışkanlıklarının değiştiği ve tüketilen nesnelere ile birey arasındaki ilişkinin anlamının yeniden oluşturulduğu günümüz toplumlarında zanaatkârlık kavramının değişmiş olduğundan, çalışmanın önceki bölümlerinde bahsedilmiştir. Teknolojik gelişmeler neticesinde

bilgisayarlaşmanın, rutin el ve zihin emeği girdisini azaltırken, rutinlikten uzak, bilişsel işlerde artışa yol açtığı öne sürülmektedir (Autor vd. 2003: 1279). Böylece yapılan işin rutin olup olmamasına bakılmaksızın, yapılan işten zevk alınsa da alınmasa da, işin bir zanaatkâr edasıyla, zihinsel çaba ve bilgi yoğun bir emek sürecinde gerçekleştiği ve zihinsel zanaat olarak tanımlanan yeni bir çalışma alanı tartışılmaya başlanmıştır. Yeni zanaatkârlar kimilerine göre günümüzün yaratıcı sınıfı olarak adlandırılmakta; bu yeni yaratıcı sınıfın, bilgisayar, matematik, mimarlık, mühendislik, fen bilimleri, sosyal bilimler, tasarım, eğlence, medya, yönetim, sağlık ve pazarlama yönetimi gibi mesleki kategorileri içerdiği düşünülmektedir (Gabe vd. 2012: 39). Dijital olmayan ve kol gücü ile yapılan üretim, enformasyonun aletin yerine geçmesi sonucunda yine aynı prensiple, ancak, çekiç yerine bilgisayar ile yapılmaya başlanmıştır.

Stary, “DigitalCraftsmanship” yani “Dijital Zanaatkârlık” olarak tanımladığı bu yeni süreçte, bilgisayarın ve yeni teknolojilerin çalışmanın şeklini değiştirdiğinden bahsederken, bu değişimlerin en kuvvetli olarak görüldüğü alanların tıbbi mühendislik, uyarlanabilir robotik ve moda endüstrisi olduğunu vurgulamıştır (Stary, 2015: 272). Zanaatkârlar günümüzün “yaratıcı sınıf”ı olarak nitelendirilmektedir (Gabe vd. 2012: 39). Bu bakış açısı birçok tartışmayı da beraberinde getirmekte ve güçlü eleştirilere sebep olmaktadır. Ernest Mandel 1972 yılında basılan *Geç Kapitalizm* adlı çalışmasında entelektüel emeğin proleterleşmesi tartışmasını ortaya atmaktadır. Yazara göre, teknoloji ve bilim “çağlar boyunca bireyin gelişimini engelleyen ya da sakatlayan mekanik ve ağır kol emeği sorunundan insanlığın kurtuluşu için güçlü bir başlangıç noktası olmaktadır” (Mandel, 2008: 348). Zihinsel olarak yapılan üretim ile birlikte, sanayi toplumunda yaşanan sınıfsal farklılıklar ve işçinin tanımları konusunda farklı bir bakış açısı ortaya çıkmıştır.

Günümüzde zanaatkârın üretim şekli ve kullandığı malzeme de değişikliğe uğramıştır. Oxman, bu değişimle klasik anlamdaki “el işi” kavramını da “DigitalCraft” yani “Dijital El İş” kavramı olarak tanımlamaktadır. Dijital el işçiliğini tanımlarken, zanaatkârlıklar arasında eskilerinden biri olan terziliğin, değişen teknoloji ile birlikte bilgisayara aktarıldığını anlatmaktadır. Terzilerin kol gücü ile yaptıkları ürünlerin yerine, tasarımcıların bilgisayarda tasarladığı ve dijital kollar aracılığı ile dikilen kumaşların el işi kavramını dönüştürdüğünü ve yeni uzmanlıklar ortaya çıkarttığını vurgulamaktadır (2007: 536). Bilgisayar teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte aslında yalnızca uzman olunan alet şekil değiştirmiştir. İğne yerini bilgisayar klavyesine bırakmıştır.

Anderson ve Tang “Digital Craft Processes” yani “Dijital El İş Süreçleri”nin zanaattan ayrı düşünülemediğini belirtmekte ve dijital üretimin yapılabilmesi için öğrencilerin veya çırakların eğitimlerinin hem dijital olarak, hem de somut olarak üretim ile ilişki içerisinde olmasının önemini vurgulamaktadırlar (2014: 184). Yazılım zanaatkârlığını anlatmak için yalnızca işçilik, çıraklık veya kalfalık gibi kelimelerin sözlük anlamlarına yer vermek yetersiz kalmaktadır. Bütün bu sözcüklerin anlamları çoğu zaman dairesel olarak çalışır. Yani zanaatkâr bir zanaatkârlık işi sergileyen kişi olarak tanımlanır ve ustalık gerektiren ürünleri üretir. Yazılım zanaatkârlığı ise bütün bu terimleri kapsamamakta ve aynı zamanda ötesine de geçmektedir. Çünkü ustalık ve çıraklık gibi kavramları barındırır ama aynı zamanda birçok durumda araç olan bilgisayar, ustalık pozisyonuna geçer. Bir başka durum ise yazılımın içeriği gereği olan sürekli

devinimdir. Üretilen ürün son halinde değildir. Sürekli yenilenir ve gelişir ama amaç Orta Çağ zanaatkârı ile birebir aynıdır. Üreten yazılım zanaatkârı, sürekli kendi ustalık eserini yaratmaya çalışır. Yazılım zanaatkârlığı üzerine bu alanın ön plana çıkmakta olduğu günümüzde giderek artan sayıda çalışma yapılmakta ve alan konumlandırılmaya çalışılmaktadır; 2009 yılının Mart ayında konunun ana hatlarını belirlemek için bir manifestonun yayınlanması da yazılım zanaatkârlarının kendilerini konumlandırmak için verdikleri çabaya işaret etmektedir (Hoover ve Oshineye, 2009: 3).

Lee yaratıcı işçiyi, veri işçisini veya yazılım zanaatkârını kültürel sermayesi ve network kullanımı üzerinden incelemiştir. Lee öncelikle ağ toplumunun ilk bakışta demokratik ve şeffaf olduğundan bahsederken, bu bakışın birçok durumda doğru olmadığını anlatmıştır. Ağ mantığının, yapısı gereği bir grup oluşturmak için dışlayıcı olduğunu ve bu grup oluşturma süreçlerinin gücü eline geçirmek amaçlı olduğunu ifade etmiştir. Ağ düzeninin sadece iletişim kurmak için kullanılmadığını, konum kazanmanın bu sürecin önemli bir parçası olduğunu söylemiştir (Lee, 2011: 563).

Ağ üzerinde üretim yapan toplumun tanımı yapılırken Giddens, “zaman-mekân ayrılması”, Harvey “zaman mekân sıkışması” ve Robertson ise “dünyanın küçülmesi” ve “ortak dünya bilinci” gibi kavramlar ortaya atarak toplumun artık bir bağlılık içinde yaşadığını öne sürer ve izole bir hayatın var olamayacağını iddia ederler. Artık bilgi, finans, sermaye veya kültürel ürünler birbirinden ayrılmayacak bir hız ve akışkanlık içerisinde paylaşılmaktadır (Şen, 2008: 154).

Günümüzde ağ kullanıcısı aslen üreten-tüketici olarak yazılımın kendisini dönüştürebildiği gibi artık yeni medyadaki içeriği de yönlendirmekte ve yer yer içeriğin bizzat kendisi haline gelmektedir. Günümüzde yeni medya ortamında her an rastladığımız üreten-tüketici kavramı Google’ın nasıl olup da dünyadaki en kârlı medya şirketlerinden biri olduğunu, şirketin sermaye birikimi döngüsünün ekonomi politik analizini yaparak anlamamıza imkân tanımaktadır. Ağ kullanıcısının üreten-tüketici ve meta halini anlayabilmek için geleneksel medyadaki yerine göz atmak yeterli olmaktadır. Dallas Smythe geleneksel medya için bu durumu aktarırken, izleyicinin reklam verenlere bir meta gibi satıldığını ve üretilen, satılan, satın alınan ve tüketilen yapısından dolayı bir fiyatı olduğunu ve böylece bir meta haline geldiğini hatırlatır: “Seyirci ücretsiz çalışma zamanına katkıda bulunur ve karşılığında program materyalini ve reklamları alır” (2006: 238).

Dubin’in “Merkezi Yaşam İlgi” (Central Life Interests) adlı araştırması, çalışmanın birey açısından ne anlama geldiğini anlamak bakımından önemli olan araştırmalardan birisidir. Dubin’in araştırması, günlük hayatın önemli bir zaman dilimini alan çalışma yaşamı yanında bireyin ilgi alanını bölebilecek başka alanlar olabileceğini, bunun özellikle tüketim ve boş zamanları değerlendirme imkânının gittikçe arttığı toplumlarda önem kazandığını ortaya koymaktadır (Tınar vd. 1997: 27). Dubin’in çalışmasında çalışma ve çalışma dışı etkinliklerin göreceli olarak hangisinin bireyin merkezi yaşam ilgisi olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Kuzey Amerika’da 491 düşük vasıflı işçi üzerinde yapılan araştırmaya göre, bireylerin %76’sının merkezi yaşam ilgisinin “çalışma hayatı/sahip oldukları işleri” olduğu, %24’ünün ise merkezi yaşam ilgilerinin çalışma dışı hayatları olduğu belirlenmiştir (Wilensky, 1964: 138). Bu araştırma-

dan yola çıkarak insanların sahip oldukları işi hayatlarının merkezine koymalarının gerek yaşamlarını devam ettirmek için gerekli olan geliri sağlamak amaçlı, gerekse toplumsal hayat içerisinde bir aidiyet hissetmek gibi sebeplerden dolayı oldukça önemli olduğunu söyleyebiliriz. Ancak yirminci yüzyılın sonları ve yirmibirinci yüzyılın başlarından itibaren yaşanan teknolojik gelişmeler ve çalışma hayatında yaşanan değişimlerin etkisiyle, bireylerin yaşamında “çalışma” kavramına olan ilginin azaldığı görülmektedir. Çalışmanın aksine daha az çalışma, daha fazla serbest zamana sahip olma, daha az çalışarak kendini geliştirmeye öncelik verme gibi yeni tutumlar görülmektedir. Bireyin özellikle bireysel gelişimine ve işe bağlılığına önem verdiği söylenebilir (Keser, 2005: 56).

Kullanıcı tarafından oluşturulmuş içeriğin, sosyal ağ platformlarına ücretsiz erişimin ve online reklam ile kâr sağlayan diğer ücretsiz erişim platformlarının artması ile birlikte dönüşen ağ artık ikinci devrini yaşamaktadır. Web 2.0 olarak adlandırılan bu devir sosyal yazılım, sosyal medya ve sosyal ağ siteleri gibi kategorileri altında toplayan bir gelişimdir. Bu süreçle birlikte internet ağı; televizyon ve radyo gibi geleneksel medyadaki sermaye tarafından işe koşulan birikim stratejilerine yaklaşıyor gibi görünmektedir. Google’da arama yapan, fotoğraf ve görüntü yükleyen, sosyal ağ sitelerine yorum bırakan, bağlantılarıyla mailleşen, Facebook’ta arkadaş ekleyen ya da diğer profillere göz atan kullanıcılar, bu eylemlerinin her biriyle reklam verenlere satılan birer seyirci metası haline gelmektedir. Geleneksel medyadaki seyirci metası ile internetteki seyirci metası arasındaki fark, internette, seyircilerin aynı zamanda içerik üreten kişiler olması; burada kullanıcı tarafından oluşturulan içeriklerin varlığı, kullanıcıların kalıcı bir şekilde yaratım aktivitesinde, iletişimde, toplumsal olarak oluşturulmasında ve içerik üretiminde yer alıyor olmasıdır. Televizyon ve radyo içeriğine göre internetteki kullanıcıların daha etkin olmasının nedeni, internetin bir merkezinin bulunmamasıdır. Merkezi olmayan bu ağ yapısı çoklu iletişime olanak tanımaktadır. Alıcıların aktivitesinin kalıcı olması ve üreten tüketici olarak edindikleri konumları nedeniyle, Facebook ve internette seyirci metasının bir internet üreten tüketici metası olduğu söylenebilir (Fuchs, 2008: 179).

Sanayi devriminin üçüncü evresiyle birlikte Forester’ın çalışma yaşamına dair öngörülerini etkinleşmeye başlamıştır. Forester’a göre çalışma yaşamında, işin merkezîyetçi yapısı ortadan kalkacağı için pek çok toplumsal etkinliğin elektronik olarak yapılabilmesi olanaklı hale gelecek; çalışmak için ofise, eğitim için okula, alışveriş için markete, finansal işler için bankaya gitmek gerekmeyecek, fabrikalardaki işçilerin yerini robotlar alacaktır. Bunun karşılığında da oturduğumuz ev, sanayi öncesi toplumda olduğu gibi, üretim merkezi konumuna gelecektir. Yani sanayi devriminin evlerinden uzakta çalışmaya zorladığı insanların evlerine geriye dönüşlerini enformasyon devrimi sağlayacaktır (1996).

Türkiye ise ekonomi-politik yapısı sebebiyle sanayi devrimini tamamlayamamış olduğu üzere enformasyon toplumuna ithal teknolojiler vasıtasıyla dâhil olmaktadır. Yeni medya teknolojileri ise toplum yapısından bağımsız olarak kolay kullanılabilirliği ve günlük hayata entegre olabilirliliği açısından yaygınlaşmada bir sorunla karşılaşmamıştır. Örneğin, Türkiye bünyesinde evinde internet bağlantısı olan birey sayısı Avrupa ülkelerinin gerisinde olmasına rağmen, akıllı telefon kullanımı inanılmaz bir yaygınlık göstermektedir. Elbette, yalnızca tüketici olarak katılımcı olunan enformasyon toplumu sürecinde üretim yapmak çok sınırlı bir şekilde

karşımıza çıkmaktadır. Ancak yine de, enformasyon toplumunun olumlu yönlerinden biri olarak kabul edilen bilginin paylaşımı sebebiyle Türkiye’de programcı olarak çalışan bir birey, dünya ile eşzamanlı olarak yeni bir teknoloji üretme şansına ve yeterliliğine sahip olarak karşımıza çıkmaktadır. Elbette bu olasılık kültürel olarak kendini enformasyon toplumuna entegre etmiş bir çalışma ortamında daha yüksek olacaktır (Sadıklar, 1995: 128).

Stuart Mill özgür düşüncenin ve ifade özgürlüğünün gelişim bakımından önemini vurgularken, aynı zamanda, karar aşamasında doğruluk üzerindeki yönlendirme etkisinden de bahseder. Fikirlerin sınırlandırılması bireylerin gelişimini engellerken aynı zamanda teknolojinin yeniliklerinden mahrum kalınmasına yol açmakta ve bilginin gelişimini de engellemektedir. Bu sınırlandırmalar aynı zamanda patent üretimi, telif hakları ve buluşların önünü kapatırken, zihinsel üretimin tümünü baltalamaktadır. Bu tip regülasyonlar dâhilinde süren çalışmalar bireysel olduğu kadar kamusal alanın sınırlarını da belirlemektedir. Sanayi devrimini tamamlayamamış toplumlar, enformasyon toplumunun üretiminden yararlanmak amacıyla bütün fikirselleşimin ve tüm bilgilerin, tüm bireylerin ortak mirası olduğu fikrini tartışmaktadır. Türkiye özelinde de bu durum benzer şekilde karşımıza çıkmaktadır; enformasyon toplumu yerleşmediği için teknolojik gelişme açısından henüz dışa bağımlı bir ekonomi olduğu gözlemlenmektedir (Yüksel, 2001: 107).

SONUÇ

Yeni medya, içeriği ve kullanımı gereği günümüz toplumunu önceki bütün dönemlerden keskin bir şekilde ayırmıştır. Çalışma kavramı ile oldukça iç içe olan yeni medya kavramı, basit anlamı ile interaktif olması ve bilgisayar teknolojilerinin daha kolay ulaşılabilir olmasından dolayı, çalışma düzenini kökten değiştirmiştir. Bireyler artık sürekli ve sonu gelmeyecek bir şekilde iletişim halindedirler ve bu iletişim aslında günümüz çalışma hayatının ürünü oluşturmaktadır. İletişim halinde olmak, aynı zamanda sosyal etkileşimi de daha üst bir aşamaya taşımıştır. Bireyin belirli bir gruba dâhil olması ve iletişimin sürekli olması, bireyi çalışma hayatında desteklemektedir. Fikir liderleri olarak adlandırılan kişilerin beğenisi kazanıldığı takdirde, yapılan çalışmalarda başarılı olmak, günümüz iş dünyasında çok daha mümkün görünmektedir.

Modern toplumda yeni teknolojiler bireyin günlük yaşamının hemen hemen bütün alanlarına nüfuz etmiş durumdadır. Birey artık sürekli bir etkileşim ve iletişim halindeki ağ sisteminin içerisinde yaşamaktadır. Ağ kültürü, topluma kendisini o denli kabul ettirmiştir ki, birey artık en küçük bir haberi veya gündemi takip etmek zorunda hissetmeye başlamıştır. Dijital işler yapan şirketlerde çalışan bireylerin çalışma hayatı da bu sebeple daha önceki dönemlerden çok farklı bir sürece girmiştir. Daha fazla özgürleşme sağlayan teknolojiler çalışma ortamına dair birçok konuda hareket özgürlüğü yaratırken, aynı zamanda bireyi çalışma ortamından kopamayacağı bir çıkmaz içine de sürüklemiştir. Artık işin yapıldığı mekâna gitmeden de iş yapılabilen ya da var olan çalışma ortamından çok uzaktaki diğer çalışanlarla kolayca iletişime geçerek işin gerekleri yerine getirilebilmektedir. Bu teknolojik olanaklar taraftan özgürlükler ve kolaylıklar sağlarken diğer taraftan iş yaşamı ve iş dışı yaşam arasındaki farkları ortadan kaldırmış, adeta hayatın tümü iş zamanına dönüşmüştür.

Zihinsel zanaat ise, toplumsal yapının bu denli değiştiği günümüz çalışma ortamına en uygun kavramlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Klasik zanaatkârın en önemli özelliklerinden biri olan kendini sürekli geliştirme ve usta çırak ilişkisi yeni teknolojiler sayesinde bütün zayıflıklarından kurtulmuştur. Örneğin, artık birey kendini geliştirmek için bilgiyi farklı birçok mekânda veya kaynakta araştırmak zorunda bile değildir. İnternet ve ağ sistemi ile evinde bile bir konu hakkında en derinlemesine bilgilere sahip olabilmektedir. Ayrıca, ürünün “fikir” olduğu günümüz çalışma hayatında kendi fikrini birine beğendirmesi sonucunda, evinden çıkmadan milyonlar değerinde bir ürünü geliştirebilmektedir. Ağ üzerinde yaşanan ilişkilerin bu denli yaygınlaşması, küresel anlamda bir vitrin oluşmasına yardımcı olmaktadır. Zanaatkâr kavramını açıklarken kullanılan en önemli tanımlardan biri olan, “kendi ürününü göstermek ve sergilemek”, yeni toplumsal yapının içerisinde neredeyse günlük bir rutin haline gelmeye başlamıştır. Zihinsel zanaatkâr artık ağ sayesinde yirmi dört saat görülebilecek bir konumdadır.

Sanayileşme ile birlikte “çalışma zamanının” “çalışma saatlerine” dönüşmesi, bir işte çalışanın, birey olmaktan ziyade artık yerine bir başkasının koyulabilir olduğu bir birime dönüştüğü, mesleki ve toplumsal bir vasıf olarak “zanaatkârlığın” gözardı edildiği bir toplumsal çalışma düzeninin yerleşmesine neden olmuştur. Sanayileşme sürecinde sosyal dokudan kaybolmaya yüz tutan zanaatkâr sınıfı, zaman ve mekân sınırlaması tanımaksızın hayatın her anına nüfuz edebilen yeni medya ile birlikte “zihinsel zanaatkâr” olarak günümüzde sosyal dokuya yeniden dâhil olmuştur.

Yeni medya teknolojileri ve küreselleşme süreci birbirlerini karşılıklı olarak besleyip büyütmede, birbirlerine giderek daha çok bağlı hale gelmektedir. Günümüzde artık, internet odaklı teknolojileri kullanmayan küresel bir şirket düşünmek olanaksızdır. Yeni medyada zihinsel zanaatkârlık olgusu yapısı gereği henüz kitlesel ve yaygın bir süreç olmak yerine giderek gelişmekte olan bir nitelik göstermektedir. Literatürde ise henüz derinlemesine irdelenmemiştir ve bu nedenle ilerleyen dönemde olasılıkla iletişim bilimlerinde çok sayıda yeni incelemenin konusu olacaktır.

KAYNAKLAR

- Anderson, Jonathon ve Ming Tang. (2014). Crafting Soft Geometry Form and Materials Informing Analog and Digital Craft Processes. 18. Conference of the Iberoamerican Society of Digital Graphics - SIGraDi: Design in Freedom. São Paulo: Blucher, 183-186.
- Applebaum, Herbert. (1992). The Concept of Work: Ancient, Medieval, and Modern. Albany: State University of New York Press.
- Arendt, Hannah. (2003). İnsanlık Durumu. Bahadır Sina Şener (çev.), İstanbul: İletişim. (orijinal baskı tarihi 1958)
- Autor, David, Frank Levy ve Richard Murnane. (2003). Upstairs, Downstairs: Computer-sandSkills on TwoFloors of a Large Bank, IndustrialandLaborRelationsReview. Cilt: 55, No: 3 1271-1284.
- Bauman, Zygmunt. (2012). Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları. Abdullah Yılmaz (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Braverman, Harry. (2008). Emek ve Tekelci Sermaye: Yirminci Yüzyılda Çalışmanın Değersizleştirilmesi. Çiğdem Çıdamlı (çev.), İstanbul: Kalkedon Yayınları. (orijinal baskı tarihi 1974)
- Brown, Bettina, Lankard. (1999). Knowledge Workers. Trends and Issues Alert No.4, (<http://ericacve.org/docs/tia00072.pdf>) (Erişim Tarihi: 23.11.2017).
- Bruns, Axel. (2008). Blogs, Wikipedia, Second Life, and Beyond: From Production to Produsage. New York: Peter Lang.
- Carr, Nicholas. (2010). The Shallows, What Internet Is Doing To Our Brains. New York: W.W. Norton & Company.
- Castells, Manuel. (2004). "An Introduction to the Information Age" in The Information Society Reader. Frank Webster, Raimo Blom, Erkki Karvonen, Harri Melin, Kaarle Nordenstreng, and Ensio Puoskari. New York: Routledge.
- Çakır, Mukadder. (2018). Sosyal Medya ve Gösteri. <https://mukaddercakir.wordpress.com> içinde. Erişim Tarihi: 05.02.2018
- Çelik, Neslihan. (2009). Gelişmekte olan Ülkelerin Sanayileşme Süreçlerinde Teknolojik Öğrenme Deneyimleri: Güney Kore Örneği ve Çin'in Yetiştirme Çabaları. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 27, 92-98. (Erişim Tarihi: 23.08.2015).
- Dewdney, Andrew ve Peter Ride. (2006). The New Media Handbook. New York: Routledge.
- Dijk, Van, Jan. (2006). The Network Society: Sosyal Aspects of New Media. London: Sage Publication.
- Doğan, Elif, Tuğba. (2013). Dünden Bugüne Zanaatkârlık: Cam İşçiliği Örneği. Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi Yayınları Yayın No: 36, 28-57.
- Engels, Friedrich. (1993). Maymunun İnsanlaşma Sürecinde Emeğin Rolü. Murat Şenoğuz (çev.), İstanbul: Yorum Yayınları. (orijinal baskı tarihi 1876)
- Epstein, Stephan, Larry ve Prak, Maarten. (2008). "Introduction: Guilds, Innovation, and the European Economy, 1400- 1800". USA: Cambridge University Press.
- Forester, Tom. (1996). Information technology is not revolutionary. America Beyond 2001 içinde (98-106) San Diego: Greenhaven Press.
- Fuchs, Christian. (2008). Internet and Society: Social Theory in the Information Age. New York: Routledge.
- Fuchs, Christian. (2011). Foundations of Critical Media and Information Studies. New York: Routledge.
- Gabe, Todd, Richard Florida ve Charlotta Mellander. (2012). The Creative Class and the crisis. Cambridge Journal of Regions Economy and Society. 34-48.

- Gelernter, David. (2011). Işınla Bağlantıya Girmek Gelecek 50 Yıl: 21. Yüzyılın İlk Yarısında Hayat ve Bilim. John Brockman (Ed.), Nurettin Elhüseyni (Çev.), İstanbul: NTV Yayınları. (orijinal baskı tarihi 2011)
- Giddens, Anthony. (2000). Sosyoloji. Ankara: Ayraç.(orijinalbaskı tarihi 1986)
- Haythornthwaite, Caroline ve BarryWellman. (2002). The Internet in Everyday Life. Oxford, England: Blackwell.
- Hoover, David veAdewaleOshineye. (2009). Apprenticeship Patterns Guidance for the Aspiring Software Craftsman. Sebastopol: O'Reilly Media.
- ILO Ankara - Uluslararası Çalışma Örgütü. ILO-Eurofound raporu. 2017. (http://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_544355/lang--tr/index.htm) (15 Şubat 2017).
- Jain, T.R.,Khanna, O.P., Grover, M.L. ve Singla, R.K. (2006). IndustrialSociology, Economicsand Management. New Delhi: V.K. Publications.
- Kaufman, Peter ve ToddSchoepflin. (2009). Last But Not Least: ThePedagogicalInsights Of “IntellectualCraftsmanship” TeachingSociologyVol. 37. 20-30.
- Keser, Aşkın. (2005). İş Doyumu ve Yaşam Doyumu İlişkisi: Otomotiv Sektöründe Bir Uygulama. İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 7(2); 53-63.
- Keser, Aşkın. (2009). Çalışma Psikolojisi. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Koray, Meryem. (2002). Avrupa Toplum Modeli.İstanbul: Tüses Yayınları.
- Kumaş, Handan ve Fatma Fidan. (2005). Akademisyen ve tekstil işçileri karşılaştırması örneğinde çalışan kadınların çalışma olgusuna bakışları. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi. 50, 507-532.
- Lee, David. (2011). Networks, Cultural Capital and Creative Labour in the British Independent Television Industry. Media, Culture and Society. 33(4), 549-565.
- Lévy, Pierre. (2001). Cyberculture. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Lordoğlu, Kuvvet, NurcanÖzkaplan ve Mete Törüner. (1999). Çalışma İktisadı. İstanbul: Der Yayınları.
- Mandel, Ernest. (2008). Geç Kapitalizm. Candan Badem (Çev.), İstanbul: Versus Kitap. (orijinal baskı tarihi 1972)
- Marx, Karl. (2005). Elyazmaları. Kenan Somer (çev.), Ankara: Sol Yayınları. (orijinal baskı tarihi 1844)
- Mills, Charles, Wright. (1959). TheSociologicalImagination. New York: Oxford UniversityPress.
- Oxman, Neri. (2007). Digital Craft Fabrication-Based Design in the Age of Digital Production. International Conference on Ubiquitous Computing. Innsbruck, Austria, 534-538.

- Özgüler, Verda, Canbey. (2004). Yeni Ekonomide Bilişim İletişim Teknolojileri (Bit) Ve Bilgi İşçileri. İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi. Cilt: 6 Sayı: 2 Sıra: 1, 221-234).
- Platon. (1985). Devlet III. Sabahattin Eyüboğlu (çev.), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları. (orijinal baskı tarihi İ.Ö. 380)
- Rifkin, Jeremy. (1995). The End of Work, the Decline of the Global Labor Force and the Dawn of the Post-Market Era. New York: G.P. Putnam's Sons Publishers.
- Sadıklar, Tayyar. (1995). 2000'li Yıllar Dünya ve Türkiye. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Scolari, Carlos, Alberto. (2009). "Mapping Conversations About New Media: The Theoretical Field Of Digital Communication". USA: New Media and Society. (Cilt: 11, Sayı: 6, s. 945)
- Sennett, Richard. (2005). Saygı: Eşit Olmayan Bir Dünyada. Ümmühan Bardak (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (orijinal baskı tarihi 2004)
- Sennett, Richard. (2009). Zanaatkâr. Melih Pekdemir (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Smythe, Dallas. (2006). On The Audience Commodity and Its Work. In Media and Cultural Studies, (Ed.). Meenakshi G. Durham ve Douglas Kellner, Malden: Blackwell. (s.230-256)
- Stry, Christian. (2015). Towards Digital Craftsmanship. International Conference on Knowledge Management ICKM 2015. Osaka, 271-280.
- Şen, Bülent. (2008). "Küreselleşme: Anlamlar ve Söylemler". SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi. (Sayı:18 Aralık, s.147-162)
- Thorsten, Hennig-Thurau, Edward Malthouse, Christian, Friege, Sonja, Gensler, Lara Lobschat, Arvind Rangaswamy, Bernd Skiera. (2010). "The Impact of New Media on Customer Relationships". Journal of Service Research. (Cilt: 13, Sayı: 3, 2010, s. 312)
- Tınar, Mustafa, Yaşar, Cemile Gürçay ve Tunç Demirebilek. (1997). Bireysel İlgi Odağı Olarak Çalışma Yaşamı. MPM Verimlilik Dergisi 1, 20-32.
- Tomasello, Tami, Youngwon, Lee ve April Baer. (2010). "New Media Research Publication Trends and Outlets in Communication". 1990-2006", New Media and Society. (Cilt: 12, Sayı: 4, 2010, s. 532)
- Wilensky, Harold. L. (1964). Varieties of Work Experience. Man in a World at Work. Henry Borow (Ed.), The Riverside Press. 125-154.
- Yüksel, Mehmet. (2001). "Fikri Mülkiyete İlişkin Felsefi Tartışmalar". Kültür ve İletişim. (2001, 4 (1), s. 88-108)
- Zaim, Halil. (2006). Yeni Gelişmeler Işığında Bilgi İşçi ve Bilgi İşçisi. Sosyal Siyaset Konferansları. 49, 609-618.